

О. І. МАНЕЛЮК

Манелюк Оксана Іванівна, аспірант Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, викладач вищої категорії, голова циклової комісії хорового диригування Івано-Франківського музичного училища імені Дениса Січинського.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-4747>

ДИРИГЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА ЗВАРУНА (НА ПРИКЛАДІ ЧОЛОВІЧОЇ ХОРОВОЇ КАПЕЛИ «ЧЕРВОНА КАЛИНА»)

Проаналізовано багатолітню творчу діяльність відомого прикарпатського диригента, викладача-методиста кафедри методики музичного виховання та диригування Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, заслуженого артиста України Володимира Зваруна. Завдяки спілкуванню авторки з В. Зваруном, вивченню програм концертів, люб'язно наданих диригентом із особистого архіву, аналізу публікацій у регіональних періодичних виданнях, з'ясовано диригентсько-методичні постулати митця, окреслено його роботу з різними творчими колективами, систематизовано їхню концертну діяльність та гастрольні поїздки, зокрема акцентовано на професійне піднесення аматорської чоловічої хорової капели «Червона калина», схарактеризовано її репертуар, що дає можливість розкриття значущості постаті хормейстера і є **науковою новизною статті**, оскільки цьому колективу та його диригенту не присвячувалася окрема розвідка.

Ключові слова: діяльність В. Зваруна, капела, диригент, колектив, репертуар, «Червона калина».

Постановка проблеми. Важливою складовою музичної культури України є хоровий спів. Його сутність коріниться в гуртовому обрядовому співі, який трактується як «колективна молитва» – звернення людей до вищої сили. Адже сутністю давньої національно-обрядової пісенної традиції «було єднання співаків у спільному духовному прагненні при вільному самовияві індивідуальності кожного співака. При цьому кожен співак розкриває в колективному співі своє особисте сприйняття і переживання світу»¹.

Усі пізніші форми хорового співу розвинулися з цієї основи і набули нових якостей та можливостей, в залежності від цілей і завдань. І поряд з виникненням професійного хорового мистецтва з'являється потреба у професійних виконавцях, де, звичайно, головну роль відіграє керівник: «...який диригент – такий і хор» (О. М.).

Українські дослідники вельми часто присвячують увагу діяльності професійних хорових колективів, оминаючи увагою аматорські – як осередки, котрі на локальному рівні творять музичне середовище навколо якого залюбки гуртуються україн-

¹ Бенч-Шокало О. Український хоровий спів. Актуалізація звичаєвої традиції. Київ: Український Світ, 2002. С. 15.

нці. Такими колективами, як правило, керують професійні диригенти, випускники музичних академій, ентузіасти, майстри своєї справи, які працюють не за винагороду, а заради піднесення національного хорового мистецтва, залучення до співу обдарованих співаків. Серед пасіонарних особистостей Прикарпаття, які долучилися до розвитку хорового життя краю, помітно вирізняється постать В. Зваруна, який понад 70 років присвятив улюбленій справі – роботі з хоровими колективами Івано-Франківщини.

Тривале творче життя митця було тісно пов'язане з різними хорами міста та області. І, якщо зважити, що однорідні чоловічі колективи є рідкісним явищем на хоровій мапі України, то привернення уваги до них є вельми актуальним. Особливо, коли йдеться про аматорські колективи, які значно поживляють музичне життя регіону, привертають увагу своєю репертуарною палітрою, тембральною барвою, врешті – інтерпретаційними версіями озвучених творів. «Червона калина» – одна з небагатьох чоловічих хорових капел, яка має багатолітню історію, і є, напевно, єдиним напівпрофесійним колективом такого типу в Прикарпатському краї.

Актуальність статті визначається необхідністю окреслити творчий шлях хорової капели «Червона калина» та її диригента, які внесли вагому лепту в розвиток і піднесення культурного життя Прикарпаття. Оскільки хоровий колектив зайняв свою нішу в музичному русі регіону, помітно спричинився до його поживлення, став одним із провідних серед когорти професійних і аматорських гуртів Прикарпаття, висвітлення його діяльності видається необхідним і, водночас, актуальним. Однак жоден хоровий колектив не може працювати на репетиціях і концертних площадках без участі диригента – особи, котра докладає чимало зусиль задля вишколу співаків, добору репертуару, залучення колективу до різноманітних заходів із метою професійного піднесення, то й висвітлення творчої діяльності окремих персоналій, як-от В. Зваруна, заслуговує уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, творча постать В. Зваруна відома лише вузькому колу фахівців, широкий загал навіть не ознайомлений із біографією диригента. Крім довідкової інформації М. Черепанина в «Енциклопедії Сучасної України»¹ та кількох коротких відгуків про концертні виступи², очолюваних В. Зваруном колективів у періодичних виданнях (П. Шевчука³, О. Білецької⁴, І. Бойко⁵, І. Китаєвої⁶, Б. Жовтюка і Я. Курило⁷ та ін.), відсутні будь-які спроби заповнити цю прогалину. Ця стаття, певним чином, має своїм завданням розв'язання цієї проблеми.

Мета статті – розкрити грані таланту В. Зваруна крізь призму його диригентської практики з хором «Червона калина».

Виклад основного матеріалу. Зварун Володимир Іванович народився 9 червня 1928 року в с. Красне Рожнятівського району в селянській багатодітній сім'ї. Ще під час навчання у школі талановитого хлопця запримітив парох села о. Євген

¹ Черепанин М. Енциклопедія сучасної України. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=16586 (дата звернення 01.09.2019 р.)

² Хормейстер, диригент, заслужений артист України Володимир Зварун відзначив 90-річчя. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=ngshxtZCCvk> (дата звернення 12.08.2019 р.)

³ Шевчук П. У дружбі з піснею // Калуський хімік. 28 квітня 1972. С. 2.

⁴ Білецька О. Співає Червона калина // Новий час. 13 вересня 1990. С. 25.

⁵ Бойко І. А всі туя «Червону калину» щиро привітали // Тижневик Галичини. 4 лютого 1999. С. 5.

⁶ Китаєва І. Щоб співалось більше, ніж торік // Зоря Прикарпаття. 1 січня 1977. С. 3.

⁷ Жовтюк Б., Курило Я. «Червона калина» полонила Афіни // Галичина. 30 листопада 1996. С. 7.

Левицький і запросив його співати у церковному хорі, яким сам диригував. Духовна музика справила неабияке враження на школяра. І вже тоді зародилася любов до хорового співу і далека мрія хоч раз продиригувати, як отець.

Довідавшись про наміри продовження навчання після школи, батьки категорично заборонили це. Парох, дізнавшись про ситуацію в сім'ї, вмовив їх відпустити хлопця, апелюючи до неабияких нахилів і музичних здібностей. Так, В. Зварун починає вчитися в Рожнятівській середній школі; стає учасником шкільного хору, оркестру (грав на скрипці), драматичного гуртка, продовжуючи водночас співати у церковному хорі рідного села. Для матеріальної підтримки створює трієсті музики, з якими по вихідних грає весілля. Обдарованість самоука привернула увагу вчителів Краснянської школи, які звернулися з проханням до директора Перегінського будинку культури, щоб дав рекомендації В. Зваруну для навчання на республіканських курсах диригентів сільських хорів у м. Львові. Весь вільний час молодий студент присвячував музиці, охоче відвідував філармонійні концерти, оперний театр. Великим другом і наставником для нього став педагог, талановитий диригент С. Прокоп'як, який наполягав на продовженні навчання у Львівській державній консерваторії імені М. В. Лисенка.

Після закінчення курсів, у жовтні 1952 року розпочалася творча діяльність В. Зваруна в Перегінському Будинку культури. Протягом першого місяця він організовує свій перший мішаний хор, до складу якого ввійшли аматори: службовці, медики, вчителі, будівельники. Вже через півроку хор активно концертує в райцентрі та по сусідніх селах, бере участь в оглядах-конкурсах. «Працюючи тут три роки, остаточно переконався, що ця професія мені до душі», – згадує керівник¹. Прослухавши хор на обласному огляді-конкурсі, викладачі Івано-Франківського музичного училища імені Д. Січинського І. Атаман та М. Білан запропонували В. Зваруну поступати на навчання в училище. 1955–1959-і роки В. Зварун навчається в музичному училищі в класі І. Атамана, який став для нього другим батьком і близьким порадиником. Зарекомендувавши себе сумлінним і відповідальним студентом, В. Зварун був обраний старостою групи та головою студентської профспілки. Будучи артистичним і талановитим у багатьох сферах, тодішня директорка училища п. Поліванова доручила В. Зваруну грати головну роль Назара у виставі «Назар Боруля», яка мала великий успіх навіть поза межами навчального закладу. Закінчивши училище з відзнакою, молодий спеціаліст отримує скерування на роботу в Калуську дитячу музичну школу, де займає посаду заступника директора з навчально-виховної роботи та викладає музично-теоретичні дисципліни.

Паралельно з викладацькою роботою організовує хорові колективи в районі та місті. 1961 року відновлює роботу чоловічої хорової капели в с. Підгірки (біля Калуша). Колектив був укомплектований талановитими співаками, які охоче і з великим ентузіазмом відвідували кожну репетицію, тому через півроку капела виступала вже на обласній сцені.

Працюючи у м. Калуш (1959–1972 роки), В. Зварун мріяв про здобуття вищої освіти, оскільки колективів на той час було багато, а професійних диригентів бракувало. Цілий рік їздив на приватні уроки диригування до доцента М. Антківа, оскільки всі викладачі Львівської державної консерваторії імені М. В. Лисенка (нині – Львівська національна консерваторія імені М. В. Лисенка) послуговувались школою М. Колесси, а його викладач І. Атаман, будучи випускником Київської державної консерваторії імені П. І. Чайковського (нині – Національна музична академія іме-

¹ Інтерв'ю з В. Зваруном від 10 вересня 2019 р. Документ з особистого архіву О. Манелюк.

ні П. І. Чайковського), володів дещо іншою мануальною технікою. 1966 року мрія В. Зваруна здійснилася – він стає студентом Львівської консерваторії, навчається в іменитих педагогів: В. Флиса (кл. гармонії), А. Кос-Анатольського (кл. поліфонії), М. Антківа (кл. сольфеджіо), В. Синишина (кл. диригування).

На третьому курсі, після переведення на заочну форму навчання, розпочинається активна творча діяльність митця. Окрім уроків у музичній школі, працює з багатьма колективами: чоловічою хоровою капелюю с. Підгірки, капелюю працівників освіти міста і навколишніх сіл, народною хоровою капелюю «Чорногора» районного Будинку культури, яка була знана за межами України, і 1972 року відстоювала честь держави на Всесоюзному фестивалі самодіяльних народних хорових капел в Естонії. «Хористи співали природно, без найменшого напруження голосу. Їх темперамент не «переливав» через край – в кульмінаційних епізодах вони уникали форсованої звучності. Це й робило виконання твору виразним і правдивим»¹. Надзвичайно кропіткою і цікавою була робота і спілкування з хором хлопчиків (м. Калуш), діяльність якого була започаткована після успішних гастролей київського дитячого хору. В. Зварун упродовж місяця ходив по школах, збираючи дітей, і згодом його колектив був укомплектованим з 80 учасників. Солідним колективом, завдячуючи праці диригента, був хор ремонтно-механічного заводу м. Калуша, який налічував понад 60 учасників, за рік давав більше 12-ти концертів (обробки українських та російських народних пісень, твори композиторів-класиків, сучасні колядки і щедрівки), з великим успіхом виступав перед своїми працівниками та по селах району. Всі хори під орудою В. Зваруна займали призові місця на оглядах-конкурсах. На адресу керівника і його колективів линули схвальні відгуки. «Багато аплодисментів глядачі адресують художньому керівникові хору Володимиру Івановичу Зваруну. Він завжди чітко і зібрано зводить в один потік голоси співаків»². «В. І. Зварун – чудовий знавець своєї справи, який багато зробив для розвитку самодіяльного хорового мистецтва в нашому місті і районі. Володимир Іванович бережно черпає з життєдайних народних джерел пісні, і, вдихаючи в них свою співучу ліричну душу, повертає їх самому творцеві – народові. Кожна репетиція – це, передовсім, копітка, напружена праця над кожною фразою, кожною мелодійною лінією, над чіткістю дикції, глибоке проникнення в жанрову особливість твору»³.

1972 року В. Зварун переходить на постійну роботу в Івано-Франківський педагогічний інститут ім. В. Стефаника на посаду викладача класу диригування, хорового класу, хорових дисциплін, сольфеджіо та керівника курсових хорів (не тільки музично-педагогічного, а й історичного і філософського факультетів). Працюючи 19 років на посаді викладача, підготував десятки талановитих студентів, які після закінчення інституту влаштувались в різних куточках України і за кордоном, вносять посильну лепту в естетичне і духовне виховання підростаючого покоління.

1980 року В. Зварун створює чоловічий хор на виробничому об'єднанні «Карпатпресмаш», із яким бере активну участь в культурно-мистецькому житті Івано-Франківська – конкурсах-оглядах, – де колективи під його керуванням отримують призові місця. Завдячуючи любові до хорового мистецтва, матеріальній підтримці генерального директора підприємства та, водночас, працелюбності керівника – за

¹ Китаєва І. Щоб співалось більше, ніж торік // Зоря Прикарпаття. 1 січня 1977. С. 3.

² Шевчук П. У дружбі з піснею // Калуський хімік. 28 квітня 1972. С. 2.

³ Китаєва І. Щоб співалось більше, ніж торік // Зоря Прикарпаття. 1 січня 1977. С. 3.

рік капела стала солідним колективом, із великим репертуарним списком, зайняла свою нішу в загальноміських культурних заходах.

Конкурси-огляди були вагомим стимулом успішної творчої практики аматорських колективів. Це була можливість продемонструвати свою майстерність, обмінятися репертуаром, поспілкуватися в творчому колі. Конкурси-огляди проводилися в місті періодично (що три роки), хори мали можливість виконати 3-4 твори. На одній з таких імпрез хор об'єднання «Карпатпресмаш» був нагороджений дипломом першого ступеня (серед 32-х колективів, які на той час існували в місті).

Успішна хормейстерська практика В. Зваруна невдовзі принесла позитивні результати: низка очолюваних ним колективів удостоїлася почесних звань: «... шість колективів, які я створив <...> носять почесне звання “народна самодіяльна хорова капела”, – зазначає диригент¹. Три з них діють по сьогоднішній день, це – Перегінська хорова капела Рожнятівського р-ну, хор с. Підгірки Калуської міської ради, хор с. Підлужжя Тисменецького району».

Та чи не найбільш знаковою подією в творчому житті В. Зваруна є робота з хором «Червона калина». Спробуємо коротко окреслити історію його створення.

1989 року, на хвилі національного відродження, в Івано-Франківську вчитель-пенсіонер Р. Івасів організовує чоловічий хор «Червона калина» при обласному культурно-науковому товаристві «Рух»², метою якого було підтримати дух українського народу, відновити його заборонені пісні та традиції. Новостворена ініціативна група протягом року закликала шанувальників народної та класичної пісні вступити в шеренги хорової чоловічої капели «Червона калина». На посаду диригента було запрошено Андрія Ставничого. 25 лютого відбулося конкурсне прослуховування учасників і сформовано чималий колектив. Спочатку в репертуарі капели були тільки стрілецькі пісні та твори репресованих авторів. 10 червня, цього ж року, хористи створили осередок Товариства української мови імені Т. Шевченка (ТУМ)³ при Народному домі «Просвіта» (голова І. Дяків), а з квітня 1993 року стали колективним членом міського об'єднання Товариства.

1990 року В. Зваруна, як знаного хормейстера області, запрошують очолити «Червону калину». На той час хор налічував понад 60 співаків, мав стилізовані українські костюми. За один рік до репертуару хору ввійшло вісім творів, однак часті виступи вимагали поповнення списку Шевченківською тематикою, духовною музикою, народними піснями. З цією метою В. Зварун запрошує для підсилення складу й опанування нових творів своїх студентів із педінституту. Гордістю для колективу стала можливість вперше в Івано-Франківську, на сцені обласного музично-драматичного театру імені І. Я. Франка (нині – Івано-Франківський національний академічний драматичний театр імені І. Я. Франка) і на площах міста, виконувати гімн України, пісні «Ой у лузі червона калина», «Не пора» Д. Січинського (сл. І. Франка). Капеляни часто супроводжують виставу народного театру «Їдуть стрільці Січовії» (кер. п. Шлемко), гастролуючи на підприємствах міста і селах Прикарпаття. Жодне свято,

¹ Інтерв'ю з В. Зваруном від 10 вересня 2019 р. Документ з особистого архіву О. Манелюк.

² Це рух за незалежність України, перша в області національна громадська організація (1988 р.), з якої виникла політична партія «Народний Рух України» на чолі з В. Чорноволом.

³ Суспільно-громадська організація, створена на Установчій конференції 11-12 лютого 1989 року в Києві як Всеукраїнська громадська спілка, що об'єднала численні організації та гурти з метою відродити й утвердити українську мову в Україні й серед українців зарубіжжя.

жодна подія не обходилась без чоловічої капели. Це зміцнило колектив і дало можливість проводити сольні концерти в регіоні.

Упродовж 1990-1991 років капела розширила географію виступів: сім разів виїжджала з дружніми концертами у східні області України: Дніпропетровську, Сумську, Запорізьку, Донецьку, Житомирську, Чернігівську, Черкаську, також до Києва і Львова. «Своєю піснею чоловіча капела закликала народ до єднання, переносила в ці краї волелюбний галицький дух, пробуджувала народ до боротьби за незалежність нашої держави»¹. Із Донецька на адресу «Галичини» приходили подячні листи за участь у фестивалі Різдвяних вертепів, що спростовувало стереотипи недоброзичливості між сходом і заходом.

Влітку 1990 року капела брала участь у ювілейних святах у Берестечку і Запоріжжі. В радянські часи колектив неодноразово піддавався великому ризику, виступаючи за межами галицького краю. Так, у Запоріжжі КДБ (Комітет державної безпеки СРСР)² організували аварію, яка, за їхніми розрахунками, мала зупинити гастролі капели. Але з Божою опікою артисти хору пересіли з розбитого автобуса в інший, і гастролі продовжились. Концерти мали шалений успіх, на сцені звучало понад 20 творів, локальна преса із захопленням відзначала високий виконавський рівень солістів (С. Березовська, С. Чубинський, Я. Гаврилюк), хору і керівника: «Здавалося, що Володимир Зварун не диригує, а грає на одному-єдиному, тільки дуже великому, музичному інструменті. Деякі пісні виконувалися без супроводу, а саррелла, але це я помічала лише тоді, коли не бачила за роялем концертмейстера – музику в той час творили не струни й клавіші, а голоси. “Червона калина” зачарувала запоріжців»³. Завдяки частим відвідинам Запоріжжя, капела підтримала місцевих шанувальників у їх прагненні відроджувати національне мистецтво і сприяла створенню хору «Запорізькі козаки» міського товариства української мови імені Т. Шевченка «Просвіта»⁴. В знак щирої дружби 1991 року, за спеціальним замовленням капели «Червона калина», івано-франківськими майстрами було виготовлено 55 костюмів у дарунок хору «Запорізькі козаки». В. Зварун зазначав, «...галичани люблять Запорізький край! Трирічним дітям у нас вже розповідають про козаків, а у місцевих майстрів можна придбати шаровари довжиною всього 25 сантиметрів – для найменших...»⁵.

Близько 15 разів колектив брав участь в урочистостях із нагоди перепоховання 22 травня Т. Шевченка (Черкаська обл.), виступав із сольними програмами перед жителями та гостями Канева в міському Будинку культури, в музеї Т. Шевченка, на Тарасовій горі⁶. На 190-літні роковини від дня народження Т. Шевченка вся концертна програма, панахида за Великим Кобзарем, локальні святкування виконувалися івано-франківським хором. Під час концертів «Червоної калини» хористи неодноразово спостерігали на очах вдячних слухачів сльози від звучання українських пісень.

¹ Бойко І. А всі тую «Червону калину» щиро привітали // Тижневик Галичини. 4 лютого 1999. С. 5.

² Союзно-республіканський орган державного управління у сфері забезпечення державної безпеки, створений 13 березня 1954 року.

³ Ковальова О., Якименко Л. «Червона калина» з козацькою ознакою // Запорізька правда. 2 лютого 2006. С. 16.

⁴ Наш кореспондент. Спасибо вам за пеніе // Наш город. 3 березня 1992. С. 1.

⁵ Ковальова О., Якименко Л. «Червона калина» з козацькою ознакою // Запорізька правда. 2 лютого 2006. С. 16.

⁶ Наш кореспондент. На Чернечу гору, до Тараса... // Галичина. 30 травня 2002. С. 3.

Незалежність України принесла хоровим колективам нові перспективи, пов'язані з можливістю виїзду на гастролі за кордон, участю в Міжнародних фестивалях і конкурсах. «Червона калина» чотири рази представляла Україну на Міжнародних конкурсах і фестивалях: у Словаччині, Великобританії, Франції, Греції. Так, 1993 року колектив отримує запрошення до Словаччини, де вперше з великим успіхом виступає на Міжнародному фестивалі духовної музики. Підготовка була тривалою і серйозною, тому недаремно хор було визнано одним із кращих. «Червона калина» також брала участь у святковій Божественній Літургії та дала сольний концерт в невеликому містечку, де проживали українці, які тепло сприймали капелян. Ця подія окрилила співаків, і після повернення в Україну почалася ще наполегливіша праця над вивченням нових творів великої форми, що помітно підвищило їхній виконавський рівень.

1995 року хор нагороджений дипломом на фестивалі-конкурсі в Лланголлені (Уельс), в якому брали участь здебільше філармонійні колективи не тільки з Європи, а й Азії, Америки, Африки тощо. Та, не зважаючи на аматорський рівень «Червоної калини», хор отримав більшу кількість балів, ніж колективи з Росії, Італії, Англії.

У березні 1996 року українська діаспора запрошує капелу на гастролі до Франції. Крім українців, на концертах збиралося багато французів, які, не розуміючи мови, дуже емоційно сприймали виступи хору. Це є свідченням того, що українська пісня проймає людську душу, незважаючи на мовний бар'єр. Виступи відбувалися не тільки у концертних залах, а й на площі перед центральним кафедральним собором, де, на превеликий подив хористів, красувався пам'ятник нашому Кобзареві.

У листопаді 1996 року «Червона калина» взяла участь у VI Міжнародному конкурсі-фестивалі в Афінах (Греція), присвяченому 100-річчю Олімпійських ігор і 10-річчю фестивалю, де змагалось 78 колективів із 29 країн усіх континентів (хори з Аргентини, Польщі, Японії, Англії, Ірландії, Словенії, Фінляндії, Казахстану, Мексики та ін.), переважна більшість з яких – професійні, філармонійні, колективи вищих навчальних закладів. Складними були вимоги конкурсу, до складу журі входили кращі музиканти з восьми країн світу. Обов'язковим твором для виконання зведеними хорами з національним симфонічним оркестром і хором м. Афіни був хор «Алилуя» з ораторії для солістів, оркестру і хору «Месія» Г. Генделя (мовою оригіналу). «Червона калина» завоювала третю премію, отримала звання лауреата і була нагороджена бронзовою медаллю»¹. На конкурсі хор виконав солідну програму: «Огні горять» С. Воробкевича, «Закувала та сива зозуля» з «Вечорниць» П. Ніщинського (сл. Т. Шевченка) та «Псалом № 23» Ф. Шуберта (німецькою мовою). Спів хору вражав високою культурою, проникливим виконанням, гармонійно вибудованою композицією. За умовами конкурсу, переможці мали право на п'ятнадцяти хвилинний виступ на Гала-концерті. Серед творів прозвучали «Думи мої» в аранжуванні Є. Козака, які слухачі, в захопленні від виконання, сприймали стоячи. Тужлива мелодія, смуток і любов до «далекої» України, виражені у творі, були пережиті як власні почуття. Не менш зворушливою подією став виступ біля храму після недільної Служби, де були виконані кращі зразки української духовної хорової спадщини. «Українців зібралось так багато, що на площі не було де стати...Сльози туги за рідною домівкою текли по їхніх обличчях, бо несолодко їм живеться»². Для гастролерів була влаштована екскурсія до знаменитого спортивного центру зі стадіоном, величного Акрополю, резиденції президента, чимале задоволення вони отрима-

¹ Жовтюк Б., Курило Я. «Червона калина» полонила Афіни // Галичина. 30 листопада 1996. С. 7.

² Там само.

ли від купання в Егейському морі. Завершився конкурс парадом усіх учасників і прихильників хорového мистецтва, яких було більше трьох тисяч.

Завдяки закордонним конкурсам, хорова капела «Червона калина» здобула велику популярність і повагу, колектив почав отримувати щорічні запрошення з різних куточків світу: з Південної Кореї, Австралії, Австрії, Німеччини, Італії, Іспанії, Греції та ін. Однак, через брак коштів, колектив не мав можливості гастролювати за кордоном і прославляти українську пісню.

Майже 30 років капела вела активну творчу діяльність, брала участь в різних імпрезах на території України, зокрема, Всеукраїнському конкурсі козацької пісні «Байда» (м. Тернопіль), де неодноразово отримувала дипломи II і III ступенів.

11 лютого 2002 року В. Зварун з капелою переходить працювати в міський Народний дім № 1 Івано-Франківська, де і творить до 2018 року, бере активну участь в різних заходах із нагоди визначних дат, державних свят, ювілеїв. В останні роки склад хору було скорочено практично вдвічі через брак бюджетних коштів. Та, незважаючи на цей факт, колектив намагався активно концертувати, плідно працювати задля розквіту мистецтва. «Це чи не єдиний зараз колектив, яким керують зараз не за гроші, а як у давнину – від потреби душевної, від любові»¹.

Диригент – не той, хто творить, але художник, який відтворює; його діяльність полягає не у створенні нового, а в тому, щоб змусити зазвучати твір, скомпонований композитором. «Людам часто видається, що бути диригентом – це дуже просто. Став собі перед оркестром (хором), махаєш руками, от і вся праця. А тим часом, щоби бути фаховим... диригентом, треба стільки знати... Доводиться перегорнути багато різних книжок, мати широку ерудицію, життєвий досвід, а до того ще й чуття»². Чоловіча хорова капела «Червона калина» хоч і була аматорським колективом, досягла великих успіхів, завдячуючи кропіткій і відданій праці керівника та любові її учасників до хорového мистецтва. В. Зварун сердечно вболівав за хорову справу, кожен добре виконаний твір – результат довготривалого вивчення, осмислення і визрівання власного творчого задуму, передумовою якого була щоденна робота над вдосконаленням особистості. «Оскільки суспільні відносини формують духовне життя людини, то, зрозуміло, і хорова культура, діючи в рамках цих відносин, своїми можливостями формує особистість»³, – зазначає А. Лашенко. Посильну лепту в роботу колективу вносили концертмейстери – викладачі музичного училища Л. Свистун, І. Курило, В. Женкова, які не тільки акомпанували хору, а й грою на фортепіано допомагали хористам досягнути складну музичну грамоту. В основному вся робота велася «з голосу» маестро, який особливу увагу приділяв виконанню складних місць. Це був довготривалий і нелегкий процес, однак ентузіазм учасників не згасав, а тільки розпалювався з кожною новою перемогою. Поступово колектив міг виконувати все складніші твори, досить вправно читати ноти з «листа», що пришвидшило процес чорнового вивчення, і дало можливість більше уваги приділяти роботі над художнім образом. Така система підняла професійний рівень чоловічої капели на високий щабель.

¹ Білецька О. Співає Червона калина // Новий час. 13 вересня 1990. С. 25.

² Кияновська Л. Син століття: Микола Колесса в українській культурі XX віку (сім новел з життя артиста). Львів : НТШ, 2003. С. 227.

³ Лашенко А. Хоровая культура: аспекты изучения и развития / Редактор Г. Родина. Киев : Муз. Украина, 1989. С. 118.

Репертуар – багатогранний, більшість пісень взята із Великого Співанника «Червона калина»¹, який і дав ім'я капелі. Тут знаходимо понад 100 творів різних авторів та жанрового спрямування: духовна музика (в тому числі – Божественна Літургія, панахида), твори зарубіжних композиторів і українських класиків (серед них – відомі українські і зарубіжні кантати), обробки народних пісень (переспіви, коломийки), твори репресованих авторів, історичні, козацькі, стрілецькі та повстанські пісні, колядки і щедрівки, Різдвяний «Вертеп», що є вагомим надбанням хору (капела мала його запис на львівському радіо).

Патріотичні пісні (козацькі, стрілецькі, повстанські) були першими ластівками у репертуарі чоловічої капели. Це був улюблений музичний пласт учасників капели, бо неодноразово бачили захопливе сприйняття слухачів. Це – «За рідний край» М. Гайворонського (сл. Р. Купчинського) та «Коли ви вмирали» (сл. О. Олеса), «О, Україно» Б. Вахнянина (сл. М. Вороного), «Козацька пісня» в обр. Р. Сов'яка, та «Гей нум, браття, всі до зброї» в обр. М. Леонтовича, «Гей ви, браття, козаченьки» О. Стадника (сл. П. Власюка), «Засяло сонце золоте» І. Недільського (сл. С. Пилипенка), також власні аранжування В. Зваруна «Як у Царєграді» (сл. і мел. М. Шапошника) та «Сурми кличуть в бій» (сл. і муз. М. Цапара), «Тост до Русі-України» М. Вербицького (сл. І. Гушалеви́ча), «Вічний революціонер» М. Лисенка (сл. І. Франка), «Гайдамацький марш» К. Стеценка (сл. С. Черкасенка), «О, вільна ненько Україно» І. Фіцаловича (сл. Р. Юзві), пісні УПА: «Марш сіроманців», «Сорок повстанців», «Там за лісом, темним бором» тощо.

«Українська духовна музика – яскраве і непересічне явище в історії світової культури. Складним і болісним був її шлях. Ще донедавна цілі пласти її утримувалися в “заповідниках мовчання”»². Трохи менше це стосувалося західно-європейської духовної хорової музики, а більше – саме творів українських композиторів. Інколи можна було почути твори М. Березовського і Д. Бортнянського, однак найчастіше з переробленими текстами. З ХІХ століття з'являється тенденція до зацікавлення церковною музикою, багато композиторів, будучи у священному сані, пропагують духовні твори. Серед таких у Галичині були М. Вербицький, В. Матюк, Д. Січинський, Б. Вахнянин.

В. Зварун, будучи істинним галичанином і палким пропагандистом своєї культури, теж захоплюється і виконує з капелою «Червона калина» частини з Літургії Д. Січинського («Нехай сповняться», «Святий Боже»), М. Вербицького («Херувимська пісня», «Алилуя»), Д. Бортнянського («Єдинородний Сину», «Щоб і Царя», «Вірую», «Достойно є», «Тебе оспівуємо», «Свят, свят», «Будь, Ім'я Господнє»), також П. Чайковського («Святий Боже») та М. Григор'єва («Отче наш»).

Чільне місце займають пісні на слова Т. Шевченка: «Заповіт» Л. Ревуцького, «Думи мої» Є. Козака, «Було колись» Ф. Колесси, «Огні горять» І. Воробкевича, хорові поеми «Гамалія» та «Іван Гус» М. Лисенка, «Гей, літа орел» К. Стеценка, «І мертвим, і живим...» Б. Шиптура, «Закувала та сива зозуля» з «Вечорниць» П. Ніщинського, «Бандуристе, орле сизий» Я. Орлова та ін. Ці масштабні полотна були гордістю «Червоної калини» і, хоча робота над ними забирала багато часу, водночас поезія Кобзаря, сплетена у яскраві мелодії композиторів, приносила усвідом-

¹ Збірник обробок стрілецьких і народних пісень для мішаного, чоловічого і жіночого хорів, опублікований у Львові 1937 року в редакції Зиновія Лиська.

² Афонченко М. Українська хорова духовна музика. Хрестоматія з диригування. / Редактори і упорядники І. Пащук, Б. Столярчук. Рівне, 1998. С. 6.

лення могутності духу української нації, цінності людського життя, закликала до відданості народові і рідній землі.

В. Зварун був великим знавцем художньої літератури, великим патріотом української поезії, тому завжди дуже детально роз'яснював зміст кожного твору, дуже бережно старався втілювати слова поета в музику, тонко реагував на різні зміни настрою, вишукуючи відповідний виразовий засіб. З пієтетом керівник відносився до твору на музику земляка Б. Шиптура «І мертвим, і живим...», проводячи певні паралелі із сьогоденням.

Обробки народних пісень – найдоступніша музика для пересічного слухача. Тому, гастролюючи по східних областях України, В. Зварун включав до репертуару багато українських пісень. Та й самі капеляни з великою любов'ю ставились до аранжувань рідного фольклору, серед яких: неперевершена «Сусідка» Я. Яциневича, «Чотири воли пасу я» А. Кос-Анатольського, «Ой, як я мав двадцять літ» М. Гринишина, «Коломийки» А. Гнатишина, в'язанка «Невдале залицяння» Є. Козака та ін. Також у цікаву концертну програму укладались колядки і щедрівки різних авторів, в основному звичні і доступні: «Свята ніч», «Бог Предвічний», «Небо і земля», «Бог ся рождає», «В Вифлеємі новина», «Добрий вечір, Тобі» і багато інших.

Окремим блоком йшла західноєвропейська класика, яка вимагала від колективу особливих вмінь і знань, оскільки манера та стиль виконання є іншими: «Місячна соната» Л. Бетховена (сл. Л. Забашти), «Поговір» Дж. Россіні (арія Базиліо з опери «Севільський цирульник» в перекладі для хору), «Ах, ніжна дівчина» Г. Хаслера, Псалм № 23 Ф. Шуберта, «Алилуя» Г. Генделя.

Активна праця маестро була достойно відзначена дипломами, грамотами («За багаторічну сумлінну працю, особистий вагомий внесок у культурно-мистецьке життя Івано-Франківська», «За значний особистий внесок у розвиток української культури і мистецтва, популяризацію творчості Т. Шевченка та з нагоди ювілею»), ордемом «За заслуги». «Вся моя творча діяльність, якій я присвятив все своє життя, отримала високу нагороду – заслужений артист України, яку мені було присвоєно 18 травня 2001 року за значний особистий внесок у соціально-економічний та культурний розвиток Івано-Франківська і області. Ця нагорода є не тільки моєю заслугою, оскільки, якби не було таких талановитих людей і згуртованих колективів, з якими мені довелося працювати, не було б і мене. Я вірю, що це високе мистецтво, в якому мені довелося працювати, ще отримає належне місце в нашому суспільстві і буде завжди потрібне людям» – наголошує В. Зварун¹.

Висновки. Упродовж останніх двох століть мистецтвознавство неодноразово робило спроби теоретичного осмислення однієї з найбільш нетрадиційних виконавських спеціальностей. За час становлення незвичної музичної професії в наукових працях порушувалися проблеми творчої діяльності видатних маестро свого часу. Творчість диригента й хору, як і будь-яка інша творчість, є інтегративною, має суспільний характер і є взаємодіянням індивідуальностей, цілісною системою. Центральною ланкою цієї системи є реальний художній результат, навколо якого координуються всі функції практичної діяльності як самого керівника, так і його творчих партнерів. Керування виконанням хорового колективу є складним і багатогранним процесом. Його якість, насамперед, залежить від рівня професійності керівника, але поряд з цим є ще ряд чисто психологічних людських чинників, через які виникають труднощі у виконавському процесі, і для подолання яких диригент повинен бути до-

¹ Інтерв'ю з В. Зваруном від 10 вересня 2019 р. Документ з особистого архіву О. Манелюк.

брим психологом, розбиратися у темпераментах, вміти спаявати різнохарактерних людей в одне ціле. Це потребує неабиякої майстерності і толерантності.

Праця митця-музиканта – це велика відповідальність перед суспільством, яка несе в собі безперервне вдосконалення, вдумливе відношення до музики та її автора, виношування безлічі творчих задумів і трактувань, що акумулює енергію і гартує характер диригента. В. Зварун – ентузіаст хорової справи, людина, яка більше 70-ти років працювала задля мистецтва, до останньої краплі віддаючи своє серце хористам та слухачам. Із усіх колективів, якими керував маестро, найбільшої слави удостоїлася чоловіча аматорська хорова капела «Червона калина», яка за час своєї діяльності провела більше сотні концертів, і стала часткою історії не лише Івано-Франківська, прикарпатського краю, а й українського соціуму загалом.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ

1. Афонченко М. Українська хорова духовна музика. Хрестоматія з диригування. / Редактори і упорядники І. Пашук, Б. Столярчук. Рівне. 1998. 184 с.
2. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів. Актуалізація звичаєвої традиції. Київ : Український Світ, 2002. 440 с.
3. Білецька О. Співає Червона калина // Новий час. 13 вересня 1990. С. 25.
4. Бойко І. А всі тую «Червону калину» щиро привітали // Тижневик Галичини. 4 лютого 1999. С. 5.
5. Жовтюк Б., Курило Я. «Червона калина» полонила Афіни // Галичина. 30 листопада 1996. С. 7.
6. Інтерв'ю з В. Зваруном від 10 вересня 2019 р. Документ з особистого архіву О. Манелюк.
7. Китаєва І. Щоб співалось більше, ніж торік // Зоря Прикарпаття. 1 січня 1977. С. 3.
8. Ковальова О., Якименко Л. «Червона калина» з козацькою ознакою // Запорізька правда. 2 лютого 2006. С. 16.
9. Кияновська Л. Син століття: Микола Колесса в українській культурі ХХ віку (сім новел з життя артиста). Львів: НТШ, 2003. 293 с.
10. Лашченко А. Хоровая культура: аспекты изучения и развития / Редактор Г. Родина. Киев: Муз. Украина, 1989. 136 с.
11. Наш кореспондент. На Чернечу гору, до Тараса... // Галичина. 30 травня 2002. С. 3.
12. Наш кореспондент. Спасибо вам за пение // Наш город. 3 березня 1992. С. 1.
13. Хормейстер, диригент, заслужений артист України Володимир Зварун відзначив 90-річчя. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=ngshxtZCCvk> (дата звернення 12.08.2019 р.).
14. Черепанин М. Енциклопедія сучасної України. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=16586 (дата звернення 1.09.2019 р.).
15. Шевчук П. У дружбі з піснею // Калуський хімік. 28 квітня 1972. С. 2.

REFERENCES

1. Afonchenko, M. (1998). Ukrainian choral spiritual music. The readingbook on conducting [Ukrainska khorova dukhovna muzyka. Khrestomatiia z dyryhuvannia]. I. Pashchuk, B. Stoliarchuk (eds), Rivne, 184 p. [in Ukrainian].
2. Bench-Shokalo, O. (2002). Ukrainian Choral Singing. Actualization of the customary tradition, Kyiv [Ukrainskyi khorovyi spiv. Aktualizatsiia zvychaievoi tradytsii]. Kyiv : Ukrainskyi Svit, 440 p. [in Ukrainian].

3. Biletska, O. (1990). «Chervona kalyna» is singing [Spivaie «Chervona kalyna»]. *New Time [Novyi Chas]*. 13thSeptember, p. 25 [in Ukrainian]
4. Boiko, I. (1999). Everyone congratulated the «Chervona kalyna» [A vsi tuii «Chervonu kalynu» shchyro pryvitaly]. *Galicia Weekly [Tyzhnevnyk Halychyny]*. 4thFebruary, p. 5. [in Ukrainian].
5. Zhovtiuk, B., Kurylo, Ya. (1996). Athens was fascinated by «Chervona kalyna» [«Chervona kalyna» polonyla Afiny]. *Galicia [Halychyna]*. 30thNovember, p. 7 [in Ukrainian].
6. Interview with V. Zvarun, dated of 10thSeptember 2019. The Document from O. Maneluk's personal archive. [Interviu iz V. Zvarunom vid 10 veresnia 2019. Dokument z osobystoho arkhivu O. Maneliuk] [in Ukrainian].
7. Kytaieva, I. (1977). Let us sing more than the previous year [Shchob spivalos bilsh, nizh torik]. *Star of the Carpathian region [Zoria Prykarpattia]*. 1stJanuary, p. 3 [in Ukrainian].
8. Kovalova, O., Yakymenko, L. (2006). «Chervona kalyna» with a Cossack character [«Chervona kalyna» z kozatskoiu oznakoiu]. *Zaporizhzhya truth [Zaporizka pravda]*. 2ndFebruary, p. 16 [in Ukrainian].
9. Kyianovska, L. (2003). The Son of the Century: Mykola Kolessa in the 20th Century Ukrainian Culture (seven stories from the artist's life) [Syn stolittia: Mykola Kolessa v ukrainskii kulturi XX viku (sim novel z zhyttia artysta)]. Lviv : NTS, 293 p. [in Ukrainian].
10. Lashchenko, A. (1989). Choral culture: study and development aspects [Horovaja kul'tura: aspekty izuchenija i razvitija]. Editor G. Rodina. Kiev : Muzychna Ukrayna, 136 p. [in Russian].
11. Our correspondent. Let us climb Chernecha Mountain, let us go to Taras... [Nash korespondent. Na Chernechu horu, do Tarasa...] (2002). *Galicia [Halychyna]*. 30thMay, p. 3. [in Ukrainian].
12. Our correspondent. Thank you for your singing [Nash korespondent. Spasibo vam za penie] (1992). *Our city [Nash gorod]*. 3rd March, p. 1 [in Russian].
13. The choir master, conductor, honored artist of Ukraine Volodymyr Zvarun celebrated his 90-th anniversary. [Khormeister, dryhent, zasluhnenyi artyst Ukrainy Volodymyr Zvarun vidznachyv 90-richchia]. Available at : <https://www.youtube.com/watch?v=ngshxtZCCvk> (accessed 12.08.2019) [in Ukrainian].
14. Cherepanyn, M. Encyclopedia of Modern Ukraine [Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy]. Available at : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=16586 (accessed 1. 09. 2019) [in Ukrainian].
15. Shevchuk, P. (1972). Being a friend of a song [U druzhbi z pisneiu]. *Kalush chemis [Kaluskyi khimik]*. 28th April. p. 2 [in Ukrainian].

OXANA MANELIUK

Maneliuk Oksana, postgraduate of Drohobych State Pedagogical University by Ivan Franko, teacher of the highest category, chairman of the cyclic commission of choral conducting of Ivano Frankivsk music college named after Denis Sichynsky.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-4747>

VOLODYMYR ZVARUN'S CONDUCTING WORK

(ON THE EXAMPLE OF THE MALE CHOIR «CHERVONA KALYNA»)

Ukrainian researchers frequently investigate the work of professional choirs, paying almost no attention to amateur ones – the centers creating musical environment at the local level. As a rule, such collectives are conducted by professional conductors, graduates from music academies, enthusiasts, masters of their work, who do not work for financial reward, but they work to develop the national choral art, and to involve talented singers in singing. The figure of V. Zvarun, who devoted more than 70 years to his favourite activity – work with Ivano-Frankivsk choirs, stands out among the passionate personalities who have contributed to the development of the choral life in the Carpathian region.

The artist's long creative life was closely connected with various choirs of the city as well as the region. If we take into consideration the fact that homogeneous male collectives are a rare phenomenon on the choral map of Ukraine, it is very important to pay special attention to them. «Chervona Kalyna» is one of the few male choirs that has a long history and is probably the only semiprofessional collective of such a kind in the Carpathian region.

The relevance of the article consists in the necessity to describe the creative path of the choir «Chervona Kalyna» and its conductor, who made a significant contribution to the development and evolution of the cultural life of the Carpathian region. Due to the fact that the choir occupied its niche in the musical movement of the region, significantly contributed to its revival, became one of the leading choirs in the cohort of professional and amateur collectives of the Carpathian region, it is necessary and equally relevant to analyze its creative work. However, no choir is able to work during rehearsals or on concert venues without a conductor and, therefore, it is vital to characterize the creative work of some personalities, such as V. Zvarun in particular.

The main objective of the article is to reveal V. Zvarun's talent through the prism of his conducting practice with the choir «Chervona Kalyna».

Methodology is related to the analysis methods of V. Zvarun's conducting work and the systematization of the concerts given by his collectives, it enables us to demonstrate the importance of the choirmaster's major impact.

The article analyzes the long creative activity of the famous Carpathian conductor, teacher-methodologist, Methodologist at the Chair of the Methodics of Music Education and Conducting at V. Stefanyk Precarpathian National University, Honored Artist of Ukraine V. Zvarun. The artist's conducting postulates were found out, his work with various creative collectives was described, special focus was made on the professional development of the amateur choir «Chervona Kalyna», its repertoire, concert life, touring were characterized, and it is **the scientific novelty** of the article as this choir and its conductor were not previously investigated in other researches.

The results of the study were achieved owing to the author's interview with V. Zvarun, the investigation of concert programmes provided by the conductor from the artist's personal archive, analysis of newspapers reviews from the local periodicals.

Conclusions. The musician's work is a great responsibility to a society which accumulates energy and tempers the conductor's character. V. Zvarun is an enthusiast of choral work who lived and worked for art's sake, and the successful creative work of the collectives conducted by the maestro (there were 21 choirs in total) prove this fact. The most popular one was the amateur choir «Chervona Kalyna», which gave over a hundred concerts during its activity, becoming a part of history not only in Ivano-Frankivsk, Carpathian region, but also in the Ukrainian society in general.

Key words: V. Zvarun's creative work, choir, conductor, collective, repertoire, «Chervona Kalyna».

Оксана Маленюк. Дирижерская деятельность Владимира Зваруна (на примере мужской хоровой капеллы «Красная калина»). Украинские исследователи очень часто посвящают внимание деятельности профессиональных хоровых коллективов, обходя вниманием любительские – как ячейки, которые на местном уровне творят музыкальную среду. Такими коллективами, как правило, руководят профессиональные дирижеры, выпускники музыкальных академий, энтузиасты, мастера своего дела, которые работают не за вознаграждение, а ради подъема национального хорового искусства, привлечения к пению одаренных певчих. Среди пассионарных личностей Прикарпатья, которые присоединились к развитию хоровой жизни края, заметно отличается фигура В. Зваруна, который больше 70 лет посвятил любимому делу – работе с хоровыми коллективами Ивано-Франковска. Долгая творческая жизнь художника была тесно связана с разными хорами города и области. И, если учесть, что однородные мужские коллективы – явление довольно редкое на хоровой карте

України, то привлечення уваги до нього дуже актуально. «Красная калина» - одна з небагатьох хоровак капелл, яка має багатовікову історію, і є, напевно, єдиним напівпрофесійним колективом такого типу в Прикарпатському регіоні.

Актуальність статті означає необхідність окреслити творчий шлях хоровак капелли «Красная калина» і її дирижера, які внесли вагомий внесок у розвиток і піднесення культурного життя Прикарпаття. Оскільки хоровак колектив займає свою нішу в музикальному русі регіону, помітно привів до його оживлення, став одним з провідних серед когорти професійних і аматорських груп Прикарпаття, освітлення його діяльності є необхідним і, в той же час, актуальним. Але, оскільки ні один хоровак колектив не може працювати на репетиціях і концертних майданках без участі дирижера, освітлення творчої діяльності окремих осіб, зокрема, В. Зваруна, заслуговує уваги.

Ціль статті – розкрити межі таланту В. Зваруна крізь призму його дирижерської практики з хором «Красная калина».

Методологія пов'язана з методами аналізу дирижерського творчості В. Зваруна і систематизації концертної діяльності його колективів, що дає можливість розкриття значимості фігури хормейстера.

У статті проаналізовано багаторічну творчу діяльність відомого прикарпатського дирижера, викладача-методиста кафедри методики музикального виховання та дирижування Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка, заслуженого артиста України В. Зваруна. Роз'яснено дирижерські постулати художника, окреслено його роботу з різними творчими колективами, зокрема зроблено акцент на професійному піднесенні аматорської хоровак капелли «Красная калина», охарактеризовано її репертуар, концертне життя, гастрольні поїздки, що і є **науковою новизною**, оскільки цьому колективу і його дирижеру не присвячувалося окреме дослідження.

Результати дослідження були досягнуті завдяки спілкуванню автора з В. Зваруном, вивченню програм концертів, любезно наданих дирижером з особистого архіву художника, аналізу публікацій в регіональних періодичних виданнях.

Висновки. Робота художника-музиканта – це велика відповідальність перед суспільством, що накопичує енергію і закалює характер дирижера. В. Зварун – ентузіаст хоровак справи, який жив і працював заради мистецтва, про що свідчать успішні діяльності колективів, якими керував майстер (всього – 21). Найбільшою славою удостоїлася чоловіча хоровак капелла «Красная калина», яка стала частинкою історії не тільки Івано-Франківська, прикарпатського краю, але і українського суспільства в цілому.

Ключові слова: діяльність В. Зваруна, капелла, дирижер, колектив, репертуар, «Красная калина».